

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ "ЯКІСТЬ" НА МАТЕРІАЛІ СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Розглядаються види категоріальних ознак значень, види семантичних категорій, аналізуються семантичні і поняттєві категорії, які не можуть бути протиставлені, оскільки є різними аспектами одного й того ж явища. Семантичні категорії, на відміну від поняттєвих, мають мовну реалізацію, вони втілені в конкретних мовних засобах, специфічних для мови, а також у тому, що вони тісно пов'язані зі сферою конотації, тобто додатковим смисловим змістом, співвіднесенням з образним мисленням. Найбільш самостійними й абстрактними вважаються семантичні категорії предмета, буття й якості. Значення якості належить до атрибутивних поняттєвих категорій. В категорії якості виокремлюють декілька видів. Якості можуть бути очевидні, ними наділяється те, що відповідає їхній сутності. На рівні словотвору можемо спостерігати конкретизацію ознаки, втілення її в певну частину мови.

Ключові слова: категорії, категоріальні ознаки, семантичні категорії, категоріальні семі, поняттєва категорія, значення якості.

Рассматриваются виды категориальных признаков значений, виды семантических категорий, анализируются семантические и понятийные категории, которые нельзя противопоставлять, поскольку они являются разными аспектами одного и того же явления. Семантические категории, в отличие от понятийных, имеют языковую реализацию, они воплощены в конкретных языковых средствах, специфических для языка, а также в том, что тесно связаны со сферой коннотации, то есть дополнительным смысловым содержанием, соотношенным с образным мышлением. Наиболее самостоятельными и абстрактными считаются семантические категории предмета, бытия и качества. Значение качества принадлежит к атрибутивным понятийным категориям. В категории качества выделяют несколько видов. Качества могут быть очевидными, ими наделяется то, что соответствует их сущности. На уровне словообразования можем наблюдать конкретизацию признака, воплощение его в определенную часть речи.

Ключевые слова: категории, категориальные признаки, семантические категории, категориальные семы, понятийная категория, значение качества.

The article deals with the types of categorial features of values, types of semantic categories; analyzes semantic and conceptual categories, which cannot be compared, because they are various aspects of the same phenomenon. Semantic categories, as opposed to conceptual ones, have language realization; they are embodied in concrete linguistic means that are specific to the language, and that they are closely related to the sphere of connotation, that is an additional semantic content, correlated with figurative thinking. The most independent and abstract are considered semantic categories of an object, existence and quality. The value of quality belongs to the attributive conceptual categories. In the category of quality there are several types. Qualities may be apparent; they are given to something that corresponds to their essence. At the level of word formation we can observe the concretization of a feature, its embodiment in a certain part of speech.

Key words: categories, categorial features, semantic categories, categorial semes, conceptual category, value of quality

Мета і завдання. Враховуючи важливість **проблеми** подальшого пошуку шляхів опису семантики складного слова, у даній статті здійснюється спроба визначення семантики складних іменників на позначення якості у сучасній німецькій мові.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Інтерес до вивчення семантики мовних одиниць і надалі не припиняється в сучасній лінгвістиці. Зокрема, питаннями семантики складних слів займалися і продовжують займатися такі вчені, як М. Д. Степанова, Л. Ф. Омельченко, П. В. Патрушев, Ю. Й. Мацкуляк, W. Fleischer, I. Bartz, H. Brinkmann, D. Blei, G. A. Miller, M. Dokulil, Th. Schippan, E. Donalies [7–10; 12–16]. Загальна тенденція сучасних досліджень викликала потребу детального висвітлення семантики складного іменника на позначення якості, що зумовлює **актуальність** обраної теми дослідження.

Диференціюючи категорії на класи, значення набувають *категоріальних ознак*, які поділяються на *модифікаційні* (диференційні, флексійні) та *класифікаційні* (інтегральні, селективні). Ознака модифікаційна для деякого елемента, якщо йому відповідає елемент іншого класу розбиття, що відрізняється від першого елемента тільки значенням даної ознаки (така відповідність називається "опозицією"). Якщо такої відповідності немає, то ознака класифікаційна для даного елемента. Елементи, що відрізняються лише значеннями модифікаційної ознаки, є різновидами більш загальної одиниці, яка змінюється за даною ознакою (набуває різних значень ознаки). І навпаки, певне значення класифікаційної ознаки фіксоване, постійне для даної ознаки.

Якщо для більшості елементів сукупності, яка категоризується, ознака модифікаційна, тоді й категорія в цілому називається *модифікаційною*, наприклад, словозмінні ("флексивні") категорії (число і відмінок іменника, рід, число, відмінок прикметника, рід, число, особа, час, спосіб дієслова). Якщо категоріальна ознака для значної кількості елементів класифікаційна, тоді категорія в цілому називається *класифікаційною*, наприклад, так звані лексико-граматичні розряди (частини мови, рід, істота / неістота в іменників, іменні класи, перехідність / неперехідність дієслова і т. д.) [17, с. 458].

У вітчизняній лінгвістиці виділяють *прості* та *складні семантичні категорії* [5]. Перші за своїм логічним змістом збігаються із семантичними ознаками мовних значень. Другі ж, навпаки, не тотожні семантичним ознакам, вони включають у свій зміст складні комплекси категоріальних сем. Так, семантична категорія кількості включає

субкатегорії множинності, величини, міри, ступеня, збірності, одиничності та ін.; семантична категорія простору синтезує субкатегорії предмета (субстанції), форми (зовнішньої визначеності предмета) та кількості (міри, величини) і т. д. Окремі категоріальні семи (навіть такі, як буття, релятивність і т. п.) узагалі виступають, як правило, у "зв'язаному" вигляді, тобто лише у складі семантичних категорій, і усвідомлюються тільки в парадигматичних протиставленнях мовних значень. У цьому вони подібні до слотовірних і граматичних компонентів значень. У свою чергу, мовні значення, як правило, є результатом синтезу лексичних, слотовірних і граматичних сем, які належать до різних семантичних категорій. Це головним чином й зумовлює перехреснення й активну взаємодію семантичних полів [5, с. 139], семантичних парадигм, які визначають види семантичних категорій.

У працях багатьох учених використовується термін "семантико-поняттєва категорія", де немає різкого протиставлення поняттєвих та семантичних категорій [3; 4]. Це пояснюється тим, що обидва типи категорій справді можуть бути тотожними за своїм логічним змістом. Розрізняються ж вони здебільшого тим, що семантичні категорії, на відміну від поняттєвих, мають мовну реалізацію, тобто втілені в конкретних мовних засобах (лексичних, граматичних та інших), специфічних для кожної мови, і тим, що вони тісно пов'язані зі сферою конотації, тобто з додатковим смисловим змістом, співвідносяться з образним мисленням та зі сферою структурних значень і функцій, тобто з різними типами лише мовного знання. Це досить суттєві відмінності, цілком достатні для того, щоб визнати доцільність розмежування поняттєвих і семантичних категорій у лінгвістичних дослідженнях [5, с. 138]. Поняття – це одна з основних форм мислення, за допомогою якої реальність відображається в нашій свідомості. Обсяг поняття ближчий до граматичних категорій наступних явищ.

Під **поняттєвою категорією** розуміють звичайно замкнену систему значень деякої універсальної семантичної ознаки або ж окреме значення цієї ж ознаки, незважаючи на ступінь їх граматикалізації і способу вираження в конкретній мові [11, с. 206].

Питання про відношення поняттєвих категорій до мовних непросте, тому що під поняттєвою категорією розуміють, з одного боку, логічні категорії, а з іншого – семантичні категорії. Семантичні категорії виступають безпосередніми виразниками норм свідомості в самій мовній будові. Вони слугують тим з'єднувальним елементом, який пов'язує мовний матеріал із загальною будовою людського мислення, відповідно, і з категоріями логіки та психології.

Поняттєві й семантичні категорії не можуть бути протиставлені, оскільки вони є різними аспектами одного й того ж явища. Можна виділити два рівні поняттєвих категорій та їхніх систем: рівень універсальних фундаментальних поняттєвих категорій і рівень поняттєвих категорій, які реалізуються в семантичних функціях. Семантичні категорії є комплексом поняттєвих категорій, які знаходяться у відношенні регулярної відповідності з тими мовними семантичними функціями, у яких ці категорії знаходять своє втілення і свою конкретно-мовну і конкретно-мовленнєву реалізацію. Отже, стратифікація категорій змісту мислення приводить до виділення проміжних семантичних категорій як поняттєвих категорій, що містяться в граматичних, лексичних, слотовірних значеннях і їхніх мовленнєвих реалізаціях [3; 4].

Різниця поняттєвих і семантичних категорій полягає в тому, що "семантичні категорії, на відміну від поняттєвих, мають мовну реалізацію, вони втілені в конкретних мовних засобах (лексичних, граматичних), специфічних для мови, а також у тому, що вони тісно пов'язані зі сферою конотації, тобто додатковим смисловим змістом, співвіднесеним з образним мисленням, і зі сферою структурних значущостей і функцій" [5]. Це досить суттєві розбіжності, достатні для того, щоб визнати доцільність розмежування поняттєвих і семантичних категорій у лінгвістичних дослідженнях. Семантичні категорії – це "абстрактні змістові категорії мови, які виражаються засобами явної і прихованої граматики" [5].

Семантичні категорії можуть бути, як зазначалося вище, простими і складними, розрізнятися ступенем абстрактності і самостійності, за обсягом змісту, за характером зв'язків з іншими семантичними категоріями [5]. Найбільш самостійними й абстрактними вважаються семантичні категорії предмета, буття, якості. До самостійних також належать категорії дії, кількості, стану, простору, оскільки вони співвідносяться із загальним поняттям.

Смислові компоненти загального характеру, які притаманні класам слів і які виражаються різними засобами, називаються, як уже зазначалося вище, поняттєвими категоріями.

При системному підході до поняттєві категорії розглядаються в парадигматичному аспекті, тобто з погляду їхньої ролі у формуванні певних поняттєвих полів і семантичних опозицій, і поділяються на класифікаційні при інтегральній функції і модифікаційні при диференційній функції. Поняттєві категорії співвідносяться та корелюють з граматичними категоріями або з граматичними розрядами. Так, граматичним категоріям дієслова відповідає поняттєва категорія акціональності або предикативності, іменнику – категорія предметності, прикметнику – категорія атрибутивності.

Значення якості належить до атрибутивних поняттєвих категорій, у складі яких виділяють також поняттєві категорії зменшувальності та збільшувальності [17, с. 385].

Аналізуючи категорію якості, в ній можна виокремити такі види [1, с. 72–76]:

1) сталі й змінні властивості. Стала властивість відрізняється від змінної тим, що вона триваліша й стійкіша. Такими є знання й чесноти: *die Nächstenliebe, die Klarsicht, die Sorgfalt, das Allgemeinwissen, die Menschenweisheit* [19, с. 270, 402, 447]. Змінними властивостями або станами називаються такі якості, які легко піддаються коливанням і швидко змінюються: *der Vollgehalt, die Geschmacksverirrung, die Eiseskälte, die Windstille* [19, с. 175, 220, 429] і т. ін. (стани);

2) якість, завдяки якій люди називаються вмiлими в чому-небудь, здоровими або хворобливими, взагалі ті якості, які вважаються вродженою здібністю або нездібністю: *der Scharfsinn, die Sprachstörung, die Lesestörung* [19, с. 317, 345];

3) слова, які позначають властивості та стан людини (*das Getriebensein, die Seelenruhe, die Lebensfülle*) [19, с. 311, 383] чи природи (*die Lichtfülle, die Gluthitze, die Affenhitze*) [19, с. 197, 206] і які можуть мати категоріальне значення

якості. Якості можуть бути очевидні, ними наділяється те, що відповідає їхній сутності. Так, спокій, задоволення людина порівнює із душевним спокоєм, а от спека асоціюється із жаром; полин називається гірким, тому що він наділений гіркотою, тіло називається білим, оскільки воно наділено білизою. Кожна із очевидних якостей певним чином впливає на (зовнішні) почуття. Так, від гіркоти впливу знає смак, від тепла – дотик, білизна, чорнота та ін. кольори зазнають, породжують такі властивості, як сором (почервонів), страх (побліднів) та ін.;

4) обриси та зовнішній вигляд речей і предметів: *das Dreieck, das Viereck, das Rechteck, der Rundbogen* [19, с. 301, 413] і т. п. Справді, оперуючи ними, в кожному випадку називають те, що співвідноситься з ними в реальній дійсності: трикутник, чотирикутник, прямокутник і т. д.

Основними лексичними засобами градації шкали рухомої якісної ознаки є лексичні синоніми й антоніми. Як відомо, ці семантичні відношення базуються на різних типах логічних опозицій. Розрізняють, зокрема, опозиції привативні, еквіполентні та градуальні.

У відношення привативної опозиції вступають: 1) підпорядковані поняття, обсяг одного з яких включається до обсягу іншого (*der Feind – der Landesfeind, der Todfeind, die Kälte – die Hundekälte, die Lausekälte*) [19, с. 144, 220]; 2) суперечливі (контрадикторні), тобто несумісні за обсягом поняття, між якими немає середнього, проміжного, поняття і які виключають один одного [6, с. 37]: (*der Wertgegenstand – der Kleinkram, die Großstadt – die Kleinstadt*) [19, с. 426, 388; 18, с. 346].

Еквіполентна опозиція характеризується протиставленням: 3) сумісних понять, що перетинаються, обсяги яких частково збігаються (*die Blutarmut – das Blasssein*); 4) несумісних протилежних (контрарних) понять, між обсягами яких можливе третє, середнє, поняття (*die Tageshelle – das Stockdunkel*); 5) несумісних комплементарних (додаткових) понять, між обсягами яких середнє поняття неможливе (*die Lebensfreude / der Lebensmut – der Schwermut*) [19, с. 156, 436].

Якщо в протиставлення вступає більше двох понять, вони можуть формувати опозиції градуальні, члени яких характеризуються різною мірою або градацією однієї й тої ж ознаки (*die Temperaturerhöhung – die Wärmeentziehung – die Tiefkühlung* [19, с. 137, 239]).

На базі протиставлень типу 4) і 5) формується семантична категорія антонімії. На основі протиставлення 1) і 3) формується категорія синонімії. Відповідно йдеться про синоніми логічно підпорядковані (*der Landesfeind – der Todfeind, die Hundekälte – die Lausekälte*) та про логічно "рівноправні", еквіполентні (*die Blutarmut – das Blasssein*). Однією з основних функцій семантичних (ідеографічних) синонімів є, насамперед, уточнення міри вияву тої чи іншої ознаки, якості, дії (семантична градація). Отже, різні типи синонімів та антонімів є лексичним засобом вираження градації якісної ознаки.

Різні ознаки можуть характеризуватися різним способом відмежування від інших ознак. Конкретну ознаку можна сприймати як ознаку: 1) обмежену однією межею; 2) обмежену з двох сторін (або ж з різних сторін). Дифузність або недифузність ознак, а також відношення до межі безпосередньо пов'язані з їх здатністю мати безвідносні ступені якості.

Конкретизація ознаки, втілення її в певну частину мови відбувається на рівні словотвору, наприклад: *die Pflaume + das Blau → das Pflaumenblau* [20, с. 224]. Так, у деяких мовах, наприклад німецькій, за допомогою словоскладання іменників, як і словотвірних суфіксів, можуть утворюватися особливі іменники, що вказують на відповідні властивості предметів.

Висновки та перспективи дослідження. Одержані результати стосуються характеристики семантики складних іменників із категоріальним значенням якості на матеріалі лексикографічних джерел та художніх текстів і не вичерпують згадану проблематику. Перспективним вважаємо дослідження семантики, структури і функціонування складних іменників також і текстах інших стилів мови.

Список використаної літератури

1. Аристотель. Сочинения : в 4 т. – Т. 2./ Аристотель – М. : Мысль, 1978. – 688 с.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Нина Давыдовна Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
3. Бондарко А. В. Грамматическое значение и смысл / Александр Владимирович Бондарко. – Л. : Наука, 1978. – 174 с.
4. Бондарко А. В. Лингвистика текста в системе функциональной грамматики / Александр Владимирович Бондарко // Текст. Структура и семантика. – Т. 1. – М., 2001. – С. 4–13.
5. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика / Леонид Михайлович Васильев. – М. : Высшая школа, 1990. – 176 с.
6. Воротников Ю. В. Безотносительные степени качества в русском языке / Ю. В. Воротников // Серия литературы и языка. – М., 2000. – Т. 59. – № 1. – С. 36–43.
7. Мацкуляк Ю. Й. Структура, семантика та функціонування складних іменників у сучасній німецькій мові (на матеріалі художнього, публіцистичного та наукового стилів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ю. Й. Мацкуляк. – Чернівці, 2007. – 16 с.
8. Омельченко Л. Ф. Семантика і внутрішній синтаксис англійських композитів [електор. рес.] / Л. Ф. Омельченко, Л. Ф. Соловйова // Вісник Житомирського державного ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – № 31. – С. 174–179. – Режим доступу: eprints.zu.edu.ua/1666/52
9. Патрушев П. В. Семантический потенциал композитов с инфинитивным субстантиватом в немецком языке : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Патрушев Павел Вячеславович. – С-Пб., 2001. – 179 с.
10. Степанова М. Д. Теоретические основы словообразования в немецком языке : [для филол. фак. ун-тов и ин-тов иностр. яз.] / Мария Дмитриевна Степанова, Вольфганг Фляйшер. – М. : Высшая школа, 1984. – 264 с.

11. Турман М. М. Понятийные категории, языковые универсалии и типология / М. М. Турман // Вопросы языкознания. – 1985. – № 3. – С. 206.
12. Blei D. Wortbildungsvarietäten mit Substantivkomposita als Angebot für kreative Sprachspiele im DaF-Unterricht / Dagmar Blei // Der Sprachdienst 1/2012, S. 41–51.
13. Donalies E. Eine Mandeltorte ist eine Torte mit Mandeln. Was ist eine Herren-torte? / Elke Donalies. In : IDS (Hg.): Sprachreport. – H. 4. – Mannheim. – 2009. – S. 15–17.
14. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer, Irmhild Barz. – [3., unveränd. Aufl.]. – Tübingen : Niemeyer Verlag, 2007. – 382 S.
15. Miller G. A. Wörter. Streifzüge durch die Psycholinguistik / George A. Miller. – Heidelberg; Berlin; N.Y. : Spektrum Akademischer Verlag, 1993. – 315 S.
16. Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache / Thea Schippan. – [2. Aufl.]. – Tübingen : Niemeyer, 2002. – 306 S.

Список джерел ілюстративного матеріалу

17. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. Виктория Николаевна Ярцева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
18. Bulitta E. Wörterbuch der Synonyme und Antonyme / E. Bulitta, H. Bulitta. – [3. Aufl.]. – Frankfurt am Main : Fischer Taschenbuch Verlag, 2004. – 800 S.
19. Großes Wörterbuch Synonyme / Lohausen E.-M., Heller U. – Köln : Buch und Zeit Verlagsgesellschaft, 1997. – 448 S.
20. Tucholsky K. Gesammelte Werke in zehn Bänden // Hrsg. von Mary Gerold-Tucholsky und Fritz J. Raddatz. – Band 7. – Reinbek bei Hamburg : Rowohlt Verlag, 1975. – S. 223–225.

УДК 372.016:811.111

Сидор І.П. (Тернопіль)

МЕДІАЦІЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Обґрунтовується доцільність навчання медіації майбутніх вчителів іноземних мов. Наведена характеристика понять «переклад», «медіація» та «міжкультурний посередник». Медіація розглядається як об'єкт вивчення у майбутніх вчителів іноземних мов, необхідність формування вмінь міжкультурного посередництва.

Ключові слова: медіація, міжкультурний посередник, переклад, вчитель іноземної мови.

Обосновывается целесообразность обучения медиации будущих учителей иностранных языков. Приведена сравнительная характеристика понятий «перевод», «медиация» и межкультурный посредник. Медиация рассматривается как объект изучения у будущих учителей иностранных языков, необходимость формирования умений межкультурного посредничества.

Ключевые слова: медиация, межкультурный посредник, перевод, учитель иностранного языка.

The article analyses the necessity of studying mediation in the process of professional foreign language teachers' training. The concepts of "translation", "mediation" and "intercultural mediator" have been grounded. Mediation is introduced as an object in the process of professional foreign language teachers' training.

Key words: mediation, intercultural mediator, translation, foreign language teacher.

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційного розвитку та інтеграції суспільних відносин зростає необхідність міжкультурної комунікації, яка має на меті безперешкодне спілкування між носіями різних мов та культур. У програмі з англійської мови для університетів визначається, що майбутній вчитель іноземних мов має виконувати роль культурного посередника між своєю культурою та культурою країн, мова яких вивчається [5].

Зауважимо, що майбутні вчителі іноземних мов недостатньо підготовлені до реалізації функцій міжкультурної комунікації та міжкультурного посередництва. В посередницьких видах діяльності користувач мовою має діяти як посередник між співрозмовниками, неспроможними зрозуміти один одного прямо, як правило (проте не виключно), це люди, що говорять різними мовами. Але, здебільшого, в навчально-методичних комплексах не наголошується на формуванні вмінь та навичок міжкультурної посередницької діяльності. Приклади посередницької діяльності включають усний та письмовий переклад. Тому, досі функції міжкультурних посередників (медіаторів) виконували безпосередньо перекладачі. І, як правило, в навчальних програмах з іноземних мов підготовки вчителів не приділялося належної уваги вивченню даного питання. Виникає доцільність вивчення медіації, що формуватиме необхідні знання та уміння у майбутніх вчителів іноземних мов як міжкультурних посередників.

Огляд останніх досліджень та публікацій. У процесі дослідження даного питання ми проаналізували зміст понять «переклад», «міжкультурна комунікація», «міжкультурне посередництво» у працях вітчизняних